

Det hesselmedske Land- Almuebibliotek

Af *P. C. Paaske.*

Et Par af de ældste Sognebiblioteker her i Landet, som har været i Drift hele Tiden siden Opretelsen, findes i Vestjylland. I 1799 oprettedes Fundats for et »Laanebibliotek« for Vejrum Sogn, Hjerm Herred, i det afdøde Sognepræst, Consistorialraad Niels Bygum Krarups Enke og Børn skænkede et Legat paa 100 Rigsdaler til et Laanebibliotek for Vejrum Sogn. Det andet er det hesselmedske Land-Almuebibliotek i Aal Sogn fra 1812.

Ved Overgangen til det 19. Aarh. ejedes Hesselmed i Aal Sogn med Bøndergods i Aal og Billum Sogne af Fru Cancelliraadinde Dorthe Margrethe Hansen, f. Rosenberg. Hun var en Præstedatter fra Lemvig og var først gift med Søren Kristensen Rygaard til Hesselmed. Han døde 1769 og i 1771 ægtede hun Kristen Hansen, senere Cancelliraad. Da han døde, overtog hun selv Godset, som hun drev til sin Død 1809.

I 1802 oprettede hun sit Testamente, og ifølge dette skulde Bøndergodset overgaa til Selveje, og der blev straks oprettet Købekontrakt med Bønderne; men den skulde dog først træde i Kraft efter

hendes Død. Indtil den Tid »bliver Køberne pligtige, ligesom hidtil, at gøre og svare efter deres Fæstebreve«.

Indledningen til Købekontrakten giver et smukt Billede af en saare human Godsejer.

»Det er bekendt nok, at mine Herr. Mænd, den første saavel som den sidste, have søgt en Glæde i at ophjælpe og gavne Godsets Bønder. Jeg har fulgt deres Spor, saavidt det har staaet til mig som et Fruentimmer, og med Raad og Daad hjulpen dem, som skulde og kunde hjælpes, der og til og med til en sand Fornøjelse for mig har gjort en god og forventelig Virkning. Men det som er gjort til disse mine kjære Bønders Bedste, vilde jeg saare nødig skulde være spildt og gjort forgæves. Min Tid er snart forbi, og skulde de efter min Død blive solgt, frygter jeg for deres Virke i den kommende Tid.

For da om muligt endog efter min Død at kunne gavne dem, har jeg besluttet med min Lavværgeres Raad og Samtykke at sælge dem deres Steder, ligesom jeg og i slig Henseende har søgt og erholdt allernaadigste Tilladelse fra den kongelige Rentekammer«.

Gaardenes Pris var ansat meget lavt, kun 500 Rdl. for den bedste Gaard og de andre i Forhold dertil.

Som Forsvar overfor Arvingerne, der maaske kunde føle sig forurettede ved det billige Salg af Godset, anfører hun, at hun efter sin afdøde Mand havde faaet fuld Raadighed over Godset, som i hendes Enkestand »ved en tarvelig Levemaade er bleven anselig forøget til betydelig Fordel for min sidste slg. Mands Arvinger«.

Til Slut skriver hun: »skulde de (Bønderne) og høste Frugten af det, jeg ved en tarvelig Levemaade har sparet og dels anvendt paa dem for at lette deres Byrder, saa havde jeg og naaet mit tilsigtede Maal; og videre har jeg ej at sige«.

Købekontrakten er underskrevet af 108 Mænd i Aal og Billum Sogne og repræsenterer 226 Tdr. og 2 Skp. Hartkorn.

Det kongelige Rentekammer havde givet sit Samtykke til Overdragelsen, uden at Hovedgaardens skulde tabe den Skattefrihed og de andre Rettigheder, som »ifølge Loven og fra Alders Tid have tilhørt den«; men det skal »i Særdeleshed, for saa vidt Bøndergodset ikke er udskiftet, ved Skøderne paalægges Køberne, inden en vis bestemt Tid fra sammes Meddelelse, at lade sig udskifte af Fællesskabet efter en af Landvæsens Kommissionen eller af vort Rentekammer lagt Plan«.

Desuden forlanges det, at der til enhver af Husmændene skal udlægges ved Udskiftningen 4 Tdr. Land Middeljord.

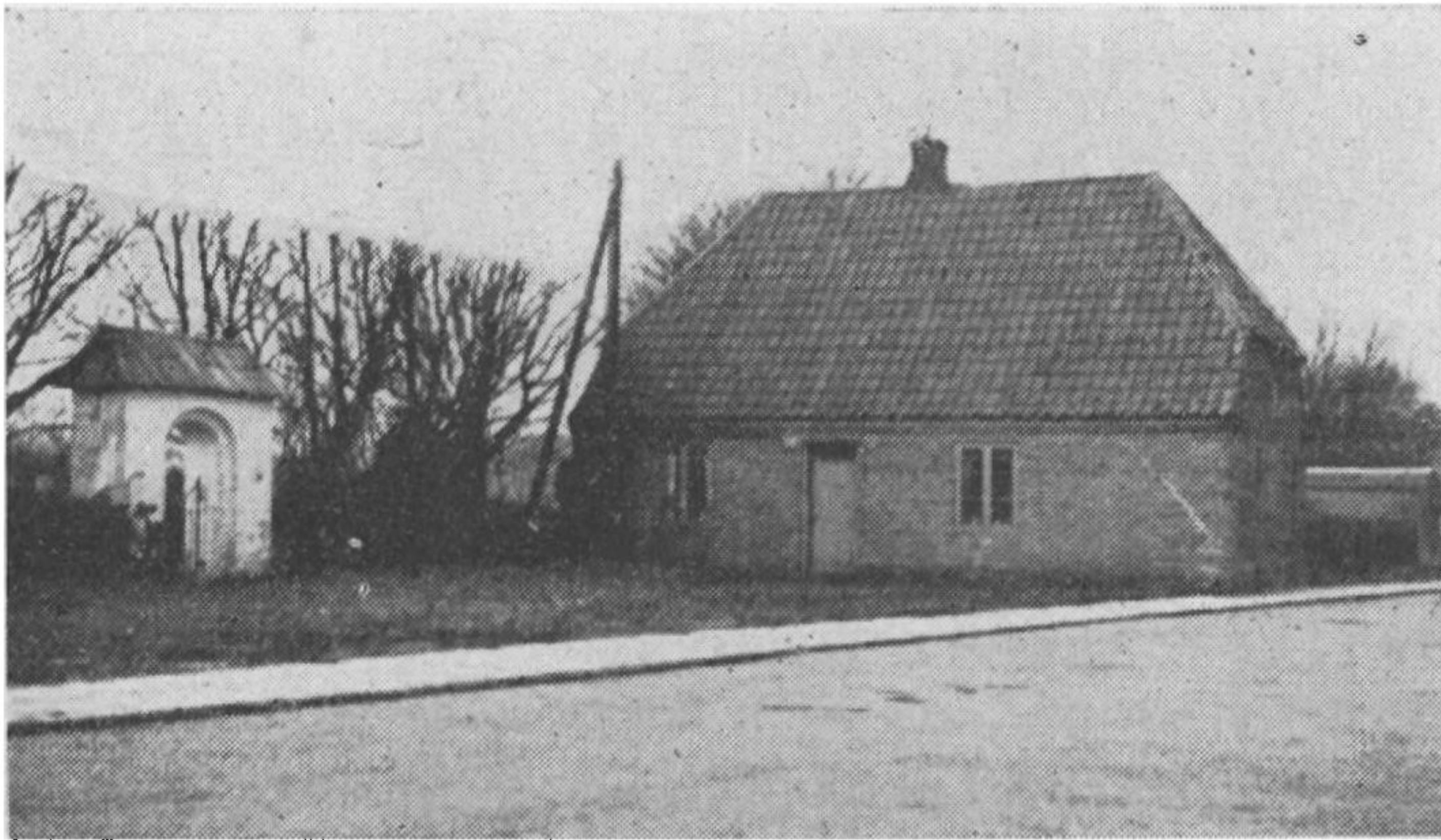
Endelig bestemtes det i Testamentet, at der »til et stedsevarende Vidnesbyrd om, at jeg med Skjønksomhed har nydt Guds Godhed og rigelige Velsignelse i dette Liv«, skal skjenkes 300 Rdl. til Opbyggelse af et Hospital ved Aal Kirke, og desuden 2000 Rdl., hvoraf Renterne skal anvendes saaledes, at de fire Lemmer i Hospitalet hver skal have een Rdl. om Maanedens. Fire fattige Børn uden for Hospitalet skal hver have fem Rdl. aarlig. Resten skal bruges til Ildebrændsel og til Hospitalets Vedligeholdelse.

De fire Lemmer og de fire Børn udtages blandt de mest trængende i Aal og Billum Sogne, men

»fortrinligt (fortrinsvis) af det Gods, som for nærværende henhører under Hesselmed«.

»Til et Land-Almue Biblioteks Oprettelse skjenker jeg 400 Rigsdaler, thi skal de aarlige Renter

Det hesselmedske Hospital med Biblioteket ved Aal Kirke 1950.
Indgangen til Biblioteket var i Gavlen.

deraf anvendes til nyttige Bøgers Anskaffelse, især deslige som handle om Landhusholdnings Væsenet, hvilke Bøger skal tjene til Udlaan blandt Bondestanden især af Aal og Billum Menigheder. Sognepræsten i Aal anskaffer Bøgerne efter Overlæg med Hesselmedgaards Ejer, og ved de aarlige for Øvrigheden afliggende Regnskaber for Fattigvæsenet i Aal Sogn aflægges ogsaa Regnskab for alt, hvad dette Bibliotek vedkommer i en dertil af Øvrigheden autoriseret Protokol.

I det føromtalte ved Aal Kirke opbyggede Hospital indrettes tillige et beqvemt Værelse til Biblioteket. Benævnte Sognepræst holder Catalogus over Bøgerne, staar for Udlaanet, samt svarer til deres Tilstedeværelse og Conservation.

Saa skjenker jeg ogsaa 500 Rdl., hvis aarlige Renter Sognepræsten i Aal stedse skal nyde som Gjæld for det ham paalagde Tilsyn med Hospitalet og Biblioteket.

De i fornævnte Poster ommeldte Capitaler, tilsammen 3000 Rdl., forbliver staaende i Aal Kirke og dens tilliggende Tiender med første Prioritets Rettigheder til evindelig Tid«.

Legaterne skulde ifølge Testamentet bestyres af Sognepræsten til Aal og Hesselmedgaards Ejer, og efter Fru Hansens Død 1809 indsendte Bestyrelsen i Foraaret 1810 til Stiftsøvrigheden i Ribe til Approbation Plan og Tegning over Hospitalet ved Aal Kirke, samt Fundats for Biblioteket og Hospitalet.

Der skulde spares, da Beløbet, man havde til Raadighed, kun var de 300 Rdl. at bygge for. Man skriver: »Man har ikke turdet bestemme andet end Leer-Gulve i Værelserne, da det gjorde Overslag formedelst alle Tings Dyrhed stiger næsten til det dobbelte af de 300 Rdl., som til Hospitalets Bygning ere legerede«.

Pengene kunde altsaa ikke slaa til, derfor skænkede Fru Hansens Arvinger »ej alene det paa Aal Kirkes Fortog værende Hus, men tilskød endog de ej ubetydelige endnu mangelfulde Materialer og Penge«.

Saa i Juni 1811 var Hospitalet færdigt og tre Kvinder, som havde søgt om Optagelse, flyttede ind. De to boede i den vestre Stue og havde fælles Køkken og Skorsten, men dog hver sit Spisekammer »med Laas«.

Mod Øst blev et Værelse indrettet til Bibliotek. Men da der ikke, selv den Gang, kunde købes ret mange Bøger for 16 Rdl., hvoraf endda de to skul-

de gaa til »det til Bøgernes Conservation nødvendige Brændsel«, blev der i Henhold til Fundats for Hospitalet og Biblioteket optaget 100 Rdl. af den Biblioteket »legerede Capital« til Indkøb af Bøger, imod at der af de tilbageblivende Renter 12 Rdl. lægges aarlig 4 Rdl. til Kapitalen, indtil den igen har naaet sit oprindelige Beløb.

Fundatsen indeholder ret nøje Bestemmelser om, hvorledes Biblioteket skal ledes.

Bøgerne indbindes i simpelt stærkt Bind og nummereres samt indføres i Bibliotekets Protokol med Titel, Nr. og Indkøbspris, der ogsaa »tegnes« foran i hver Bog.

Bøgerne udlaanes til enhver af Bondestanden i Aal og Billum Sogne, der forlanger det. Ingen maa faa mere end een Bog, hvilken efter Størrelsen kan beholdes i 2—4 Uger.

Enhver maa behandle Bøgerne renlig og vel; beskadiges nogen Bog eller bliver borte, betales den af Laaneren med Indkøbspris.

Enhver, der laaner en Bog, skal om forlanges tilstaa Modtagelse med sit Navns Underskrift i Protokollen, og skal Præsten være berettiget til at kræve, af hvem han anser uefterrettelig, Haand for et Pant eller Kaution for Bøgernes rigtige Tilbagelevering.

Dersom flere paa een Gang forlanger een og samme Bog til Laans, da har en Husfader Forret for en ledig Person, og iøvrigt den Ældre Ret for den Unge.

Om Udlaanet bestemmes videre:

Hveranden Søndag efter Tjenesten udlaanes og modtages Bøger i Bibliotekets Værelse, »og er Præsten ikke dertil paa anden Tid og Sted forbunden«.

Een Gang om Aaret, nemlig næste Søndag før Michels Dag, skal Bøgerne være samlede i Biblioteket, hvorom der desaaarsag Søndagen i Forvejen sker Tilvarsel ved Aal og Billum Kirker.

Naar Bøgerne blev saa forældede, at Bestyrerne ansaa dem for ubrugelige til deres Bestemmelse, skulde de sælges ved Auktion og Pengene beregnes Stiftelsen til Indtægt.

I 1811 blev saa de første Bøger indkøbt, og der var altsaa 114 Rdl. til Raadighed, hvilket efter Pengenes Værdi paa den Tid var en ret betydelig Sum. Men først den 12. April 1812 kunde det første Udlaan finde Sted »formedelst Bogbinderens Scen-drægtighed«, efter at Præsten Søndagen i Forvejen i en kort Tale »gjorde Menigheden opmærksom paa den store Nytte gode Bøgers Læsning medbringer«, og opmuntrede til Bibliotekets flittige og hensigtsmæssige Brug. Det blev ligeledes bekendtgjort Billum Sogns Beboere.

Der var indkøbt følgende 40 Bøger, som altsaa udgjorde det første Bibliotek:

1. Abildgaards Heste- og Qvæglæge.
2. Erfaringsskole.
3. A. B. Hasses Almues-Lære. 2 Bd.
4. Hasses Anvisning for Ungdommen.
5. Hasses Nød- og Hjælpebog.
6. Helmuths Naturlære.
7. Høeghs Anvisning.
8. Mallings store og gode Handlinger.
9. Jacobsens Havebog.
10. Munthes Danmarks Historie.
11. Raffs Naturhistorie.
12. Rasmussens A.B.C. og Læsebog.

13. Rochovs Børneven.
14. Saltzmanns Peder Jensen.
15. Saltzmanns Constants curiøse Levnet.
16. Saltzmanns mærkværdige Mænd.
17. Saltzmanns Himmelen paa Jorden.
18. Snells Exempelbog.
19. Staals Wiisdomsbog.
20. Thiemes Godmand.
21. Thonboes Exempelsamling.
22. Oeconomisk Haandbog.
23. Bastholms Andagtsbog.
24. Blichers Lov og Rets Tabel.
25. Funkes Læsebog.
26. Junkers Haandbog ved Hasse.
27. Fleischers Agerdyrknings-Catechismus.
28. Olufsens Anvisning.
29. Smidt om Indhegninger.
30. Smellie Naturhistoriens Philosophie.
31. Stockholms Vejledning til Høravl.
32. Thimes første Næring for den sunde.
33. Thieles Læsebog.
34. Ballings Husmoder.
35. Boysens huuslige Lyksalighed.
36. Steenstrups Bondens Pligter og Rettigheder.
37. Birchs Metodelære.
38. Birchs Bibelhistorie.
39. Didrichsens Hestebog.
40. Evangelisk christelig Salmebog.

Som det vil ses af denne Fortegnelse er det udelukkende oplysende og moraliserende Bøger, der er købt. De bærer Præg af, at det er Oplysningstiden, der gør sig gældende. Mange gode Mænd, ikke mindst blandt Præsterne, tog sig flittig af Bønder-

nes Oplysning, dels gennem deres Prædikener og dels ved at skrive eller oversætte gode, nyttige Bøger. Mange af disse Bøger blev udgivet eller foranlediget udgivet af Det kgl. danske Landhusholdningselskab.

Blandt de her indkøbte Bøger findes nogle om praktiske Emner, Bøger om Landbrug, Kvægavl, Hør- og Hampavl, Biavl, Havebrug o.s.v.

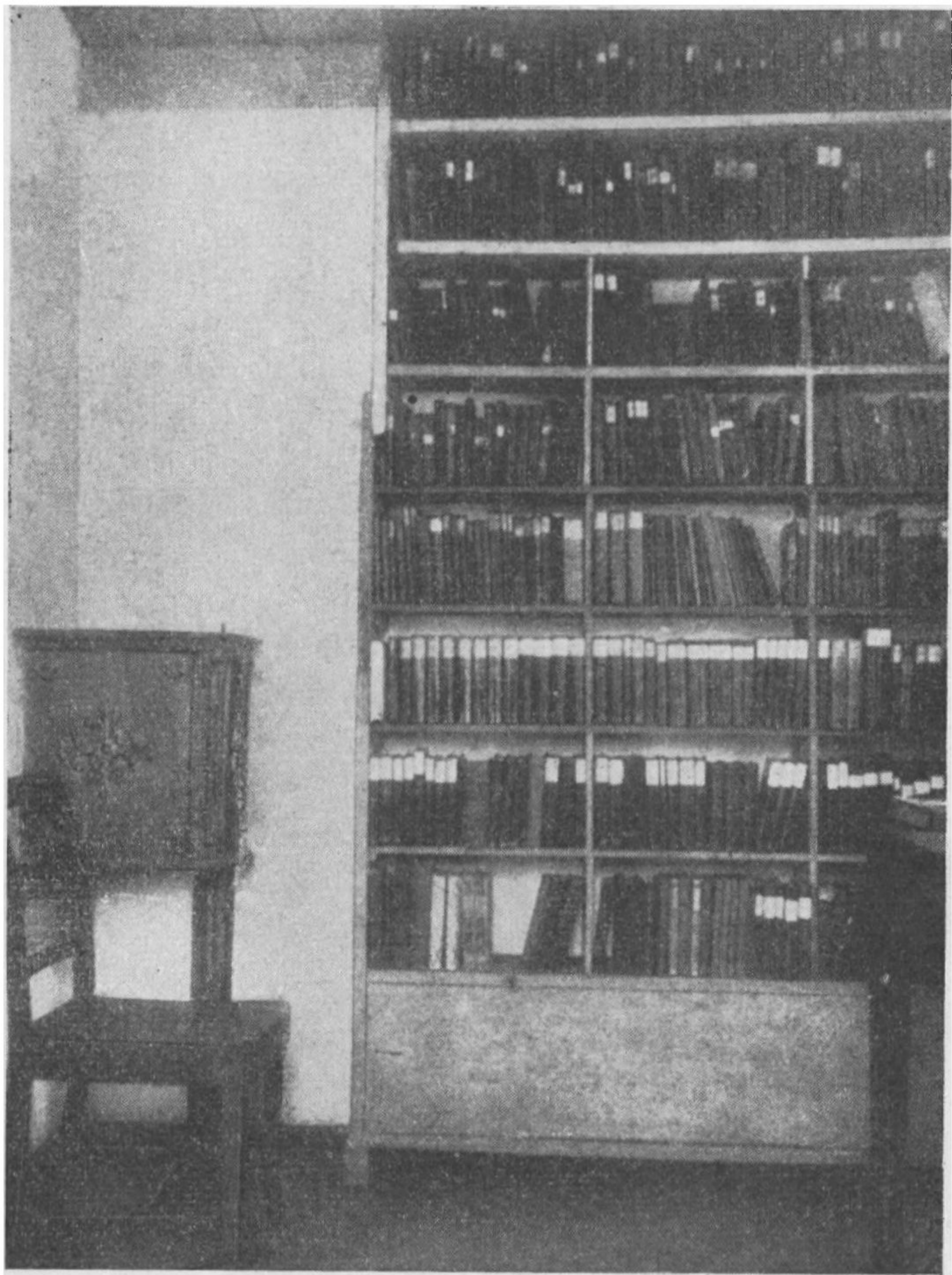
En Del tager Sigte paa Moral og gode Sæder. Nogle Eksempler skal nævnes.

Oversat fra Tysk er *Erfaringskole* »for alle dem, der elsker Livet, Helbreden og deres Tilfredshed. En Samling af sande Tildragelser, for det meste i de sidste ti Aar, til daglig forefaldende Ulykkers Forebyggelse«.

Det var jo i den Tid, da Udskiftningen af Fællesskabet foregik, og det er da ret naturligt, at der ogsaa fremkom Bøger om dette Emne. f. Eks. *Pastor Høeghs »Anvisning til et velindrettet Jordbrug for Gaardmænd og Husmænd paa Landet, som have faaet deres Jorder udskiftet af Fællesskab«*. Den handler om at modtage en udskiftet Lod, om Indhegning, Agerjordens Inddeling, dens Behandling og Dyrkning, om Kløveravl, Heste, Kreaturer, Gødskning, Have m. m.

Ogsaa Børneopdragelse er man interesseret i, og der bliver købt et Par A.B.C.er og Læsebøger, *C. Ph. Funche: Læsebog for Borgerskolen*. I Del indeholder »Fortællinger til Øvelse i Læsning og til Dannelse for den moralske Følelse, og hvorledes den bør forholde sig, der attraar, at det maa gaa ham vel; samt Materier til nyttige Samtaler«. II Del Naturhistorie, Naturlære, Historie og Jordbeskrivelse.

Det hesselmedske Bibliotek 1918.

Læsebog og eksempelsamling til Brug i Landsbyskolen indeholder 1. Læreriige Fortællinger, 2. Naturbetragtninger.

A.B.C. og Læsebog ved Pastor Th. Rasmussen. Paa Forsiden er der et Billede af en Lærer med

nogle Børn, og paa Væggen en Blomsterkrans. »Se hvilken Krans den gode Lærer sidder med, den er bestemt til den flittigste og dydigste af hans Disciple, hvilket Barn vilde ikke stræbe for en saadan Belønning.« Og saa kommer Beretningen om »den dydefulde Kristiane«, og der vises, hvorledes hun i alle Livets Forhold var et Mønster paa Dyd; men nu er ogsaa Kristiane »hos Gud og nyder den rette Løn i Himlen for sine gode Gerninger paa Jorden«.

Næsten moderne i Anskuelse er *Rektor Thieme* i »*Godmand*« (oversat fra Tysk). »Godmand var en Ven af alle Mennesker, altsaa ogsaa en Børneven, thi Børn er ogsaa Mennesker.« Han opdrog og underviste sine Børn og gjorde desuden saa meget godt, han kunde. Og saa berettes om, hvorledes han taler med sine Børn om alle mulige Emner, formaner dem, retleder dem og underviser dem; men altid i Kærlighed; »thi han vidste meget vel, at Børn ved Hug og Skjeldsord ikke derved vorde bedre, men værre«.

Enkelte Biografier er medtaget f. Eks. *Salzmann: Mærkværdige Mænds Levnedsbeskrivelse*. Den kaldes en nyttig Moerskabsbog og indeholder Skildringer af Benjamin Franklin, Hans Egede, Christoffer Columbus og Wilhelm Penn.

Hvad der nærmest maa henregnes til Skønlitteratur er *Snells Exempelbog* for Borger og Landalmuen. Til Sædernes Forbedring og en behagelig og gavnlig Tidsfordriv. Den indeholder en Række moraliserende Smaafortællinger, f. Eks.: Den gode Søn, Den tro Ambrosius. En Last falder til en anden o. lign.

Vi kan ikke undgaa at lægge Mærke til, at de

første Værker af vor Guldalderlitteratur, som netop udkom i disse Aar, ikke er blevet anskaffet.

Det første Aar var der lige ved 400 Udlaan, hvilket maa siges at være stort efter den Tid og efter Folketallet; der var paa den Tid ikke over 1200 Mennesker i Aal og Billum Sogne, og næppe alle voksne kunde læse.

Ved Statsbankerotten 1813 formindskedes Midlerne ret betydeligt; idet den samlede Legatkapital paa 3000 Rdl. Kurant blev omskrevet til 60 pCt., altsaa til 1800 Rdl. Sølvværdi, og dermed ogsaa Bibliotekets Kapital fra 400 Rdl. Kurant til 240 Rdl. Sølvværdi. Men ikke desto mindre øgedes Bogbestanden Aar for Aar. Da Sognepræst Krarup døde i 1827, og den nye Sognepræst N. Stockholm tiltraadte, overtog han Biblioteket med 80 Bind, hvoraf han dog ved Auktion solgte 8 Bind udslidte Bøger; men de følgende Aar blev der indkøbt 8—10 Bøger aarlig, der stadig faar fortløbende Nr. I 1850 findes 200 Bind i »saadan Stand, at de kunde udlaanes«.

Det er hovedsagelig oplysende og moraliserende Bøger, der bliver købt. Bøger om Landbrug, Naturhistorie, Danmarks Historie. I 1838 køber man Grundtvigs Sangværk til den danske Kirke i 8 Hefter, og i nogle Aar køber man Børresen: Den danske Bondeven og Almuevennen. Efterhaanden glider der mere Skønlitteratur med. Rasks Morskabslæsning, Grims Eventyr, Defoë: Robinson Cruso.

En god Hjælp fik Biblioteket i 1836, idet det kongelige Landhusholdningsselskab da skænkede Aal Sogn en Samling Bøger paa 45 Numre, som skulde modtages i København. Indpakningen og Forsendelsen beløb sig til 5 Mark.

Biblioteket bliver efter Forholdene stadig helt godt benyttet. I 1880 har Udlaanet været paa 600 Bind; men i Begyndelsen af det 20. Aarhundrede tager det af. Biblioteket er ikke mere tidssvarende, og Pengene kan heller ikke mere slaa til til Driften, og Lokalet er for ringe, hvorfor Bestyrelsen 1918 foreslaar Fundatsen for Legaterne ændret saaledes, at Biblioteket overgaar til Kommunen, og dets Kapital gaar ind i Legatet til Hospitalets Drift. Den daværende Sognepræst J. N. Schou lovede at skænke de 500 Kr. han i sin Tid havde oppebaaret som Bestyrer af Biblioteket, samt en Del af hans Faders Bogsamling til et kommende kommunalt Bibliotek.

Sagen gik ret snart i Orden, og det Hesselmedske Almue Bibliotek overgik til Aal Kommune, efter at det siden 1812 uafbrudt havde tjent Sognets Beboere, saadan som den ædle Giverinde havde bestemt denne Gave til Dygtiggørelse og Glæde for »sine kære Bønder«.
